

3-4

- B. Borko:* Hungarizem in Madžarstvo
Petőfi Sandor: Le ena misel...
 (prevedel F. Murčič)
Franc Šebjanič: V teh dneh jesenskih
Frida Kovačeva: Planinska cesta
Franc Murčič: Žrtev
Janko Liška: Srečanje s karikaturistom
 Ladislavom Kondorjem
Tone Peklár: V dnu
Pajlin: Nocoj...
Marika Kardoš: O, ti...
Ferdo Godina: Arpad
Franc Trdko: Doprinos k socialni strukturi
 Prekmurja

- Knjižna in gledališka poročila:
Misja: Francè Novšak: Dečki
D. A. P.: Ivan Čampa: Iz belih noči
J. Liška: O Žiškovem »Neodvisnem
 gledališču«
 Paberki

- Slike:
V. Lakovič: Bratci
L. Kondor: Avtokarikatura
L. Tomori: Osnutek spomenika prekmurskih
 književnikov
Marjan Sorli: Jagnjed ob vodi

3.L.

Mladi Prekmurec

izhaja v dvojnih številkah v Murski Soboti. — Izdaja za konzorcij Franc Cör. —

Tiska Makso Hrovatin v Ljubljani.

Urejuje Ferdo Godina (pred oblastmi odgovarja dr. Ludvik Vadnal). — Rokopise in dopise je pošiljati na naslov: Uredništvo Mladega Prekmurca, univerza, Ljubljana. — Rokopisi se ne vračajo.

Naročila, reklamacije in oglase sprejema: Uprava Mladega Prekmurca v Murski Soboti, Aleksandrova cesta 13.

Cene oglasov po dogovoru.

Letna naročnina (pet dvojnih številke) znaša 30 din, za dijake 20 din, za inozemstvo 50 din. — Posamezna dvojna številka 6 din. — Štev. ček. računa 17.862.

P. n. naročnike in prijatelje

prosimo, naj nam po priloženih položnicah nakažejo pol naročnine. Posebej se unaprej zahvaljujemo vsem, ki bi nam olajšali poslovanje s tem, da bi nakazali takoj vso naročnino. Prilagajte za tiskovni sklad, kajti naš list se vzdržuje samo z lastnimi sredstvi! Za tiskovni sklad priloženo vsoto nam sporočite posebej na hrbtu položnice! Vse, ki nam 1.—2. štev. doslej niso vrnilo, smo vpisali za naročnike. List smo s to številko poslali še nekaterim, ki ga doslej niso sprejemali. Upamo, da nam ga ne odklonijo, kakor ga tudi doslej velika večina ni odklonila in je s tem pokazala, da je naklonjena stremljenjem prekmurske slovenske mladine.

Uprava

Hungarizem in Madžarstvo

B. Borke

Prebujenje narodne zavesti v deželah, ki so mejile na nekdanjo Ogrsko, je postavilo tudi Madžare pred lastni nacionalni problem. Prvi veliki konflikt med fevdalno državno koncepcijo Ogrsko in med prebujajočim se madžarskim nacionalizmom je prineslo leto osemindesetdeseto. Kossuth Lajos, ki je vodil madžarski upor zoper Avstrijo in habsburško nadvlado na Ogrskem, je jasno spoznal, da se romantika svetoštetfanske države, prirojene po potrebah in interesih plemiške kaste, počasi umika v preteklost. Občutil je, da so na pohodu nove zgodovinske sile: liberalizem in nacionalizem bosta prej ali slej strmoglavila moč magnatov, ki so obvladovali ogrsko državo in ji dajali na zunaj nemadžarski značaj. (Še v začetku devetnajstega stoletja je bila latinščina na Ogrskem uradni jezik.) Kossutha Lajosa je zaskrbel usoda Madžarov, ki jo je skušal doledati ne le s politične in socialne, marveč tudi z biološke plati. Madžari se utegnejo po prebujenju sosednih narodov znajti v svojem resničnem položaju, ki jim ga je vladajoča kasta dotlej prikrivala z omamo velikoogrske državne koncepcije: namreč v položaju tujega plemena, ki nima daleč naokrog nobenih sorodnikov. Že tedaj je bilo videti, da število porodov pri pristnih Madžarih nazaduje. Fantazija, ki jo je morda oplodilo čitanje Malthusa, si je lahko zamišljala dobo, ko bo ta stara rasa izhiralna na svojih pustah. Prav ta predstava nevesele madžarske bodočnosti, predstava, ki za njo zaznavamo podobno melanholično občutje madžarstva kakor mnogo pozneje v liriki A. Adyja, je navdihnila Kossuthu njegovo znano zahtevo, da naj madžarski narod ohrani tudi v bodoče vso oblast nad ogrskimi Slovani in Romuni ter jih z vsemi sredstvi narodnostno asimilira. Ti narodi so se mu po pravici zdeli biološko zdravejši in neizčrpani; samo z njihovo krvjo se bo madžarski narod prerodil in preprečil svoje številčno upadanje in počasno izumiranje.

Ta zahteva, ki je postala program mladega madžarskega liberalizma, je bila v nasprotju z demokratičnimi vzori nove družbe in je samo napeljala vodo na mlin plemiške kaste. Razvoj razmer

l 1849, zlasti pa po uvedbi dualizma, je sicer prisilil magnate, da so si poslej delili oblast z meščanstvom in sprejeli njegovo madžarsko nacionalno ideologijo, vendar je zadržal daljnosežnejše socialne presnovne, ki so bistveno združene z demokratičnimi načeli. Tako se je fevdalna koncepcija Ogrske, čije večstoletni nositelj je bilo po večini nemadžarsko plemstvo (treba si je samo ogledati imena in rodovnike ogrskih magnatov!), združila z meščanskim nacionalizmom. Ta nenaki politični zakon je ustvaril na Madžarskem podobno razpoloženje kakor v vladajoči kasti predvojne Rusije: zdelo se je, da so problemi te dežele povsem drugačni kakor problemi drugih dežel in da so logične posledice neke politike na ogrskih tleh različne od zapadnoevropskega pojmovanja njene logike. Konservativna ideologija ruskih slavjanofilov ima v predvojni Ogrski svoje nalike; ogrski boj z zapadnjaštvom se sicer odigrava v mnogo manjši prostorninski razsežnosti in v manj očitnih oblikah, vendar pa gre tu kakor tam za eden in isti končni smoter: ohraniti oblast in privilegije plemiške kaste pred »razkrajalnimi« vplivi demokracije v zapadnem smislu.

Zato se je vse do konca svetovne vojne v sporazumu med veleposestniško kasto in njenimi trabanti in med velikoogrsko usmerjenim meščanstvom nadaljevala madžarizacija, ki je segala tako daleč, da je mogel grof Tisza malo pred svetovno vojno javno zanikati obstoj slovaškega naroda na Ogrskem. Penetracija madžarskega izobraženstva v nemadžarske kraje je ustvarjala vladajoči kasti plast ljudi, ki so bili eksistenčno zainteresirani na izvajanju nekdanje Kossuthove zahteve, in ta plast je postala po trianonskem miru ena najtrdnějšíh opor revizionizma, ki so ga financirali poleg države nekateri bogati veleposestniki.

Madžarizacijo so izvajali tudi s pretkanimi psihološkimi sredstvi. Slovanskemu prebivalstvu Ogrske niso samo vzeli jezikovnih in drugih pravic, marveč so smotno gojili med preprostim ljudstvom zaničevanje do njegove govornice in vzbujali prepričanje o superiornosti gosposkega madžarskega naroda. Zasleypljujoča rast in lepota Budimpešte je spričo urbanične zaostalosti večine ostalih mest imela na kmečko prebivalstvo in malomeščanstvo približno podoben psihološko centralizujoč učinek kakor na Francoze Pariz. V hierarhično urejeni ogrski družbi so bile postavljene družabne pregraje med ljudstvom in višjimi sloji. Za malomeščanske sloje in poliizobražence so izmišljali celo vrsto vab od gesla »Extra Hungariam non est vita« do čardaške operete, lahke Lehárjeve muzike in Molnarjeve komedije, ki so — prav kakor velik del literarne produkcije — služile dosti-

krat nevede duhovnemu prodiranju in supremaciji madžarstva. Samo s takim umetnim vzdrževanjem — četudi za ceno raznih političnih in družabnih kompromisov — nadoblasti in privilegijev stare vladajoče kaste je mogla milenijska Ogrska« na videz zdrava in močna doživeti zgodovinski preobrat leta osemnajstega. Samo tako je mogla po Karolyjevi krenščini in po Kuhnovi boljševiski diktaturi restavrirati režim, ki mu vzlic vsemu daje jedro še stara kasta in ki je iskal skozi peripetije novejše evropske politike možnosti, da se otrese posledic trianonskega miru in obnovi »milenijsko Ogrsko«.

Če skušamo pogledati ostreje v zapletene vozle tega stanja, tedaj opazimo, da gre za trdovratni notranji boj dveh državnih koncepcij in dveh različnih mentalitet: hungarizma in madžarstva. *H u n g a r i z e m* imenujemo tisto koncepcijo, ki se naslanja na zgodovinsko kontinuiteto tako zvane svetoštetfanske države, na predpravice stare družabne kaste, na veleposestniški agrarni sistem, ki obvladuje tudi vojaško in veči del duhovniško kasto. Ta plast madžarske družbe se trdovratno, čeprav ne vedno odkrito, bori zoper popolno poevropsljenje in demokratizacijo Madžarov. Zastareli sistem je bil že precej na zatonu, vendar se zdi, da ga je preobrat v toku evropskih idejnih in socialnih struj v tretjem desetletju našega stoletja zopet ojačil z novimi nadejami in novim reakcionarnim apetitom. Hungarizem pa ni samo politični in socialni sistem, marveč je tudi določeno življenjsko gledanje. Tako je zapustil na Slovaškem mnogo očitnejše posledice v psihologiji ljudi kakor avstrijstvo v čeških deželah. O vplivu hungarizma (kot mentalitete) na slovaško ljudstvo navaja posebno značilne primere v svojih spisih bivši vodja slovaških socialnih demokratov dr. Dérer. Hungaristični mentaliteti je posebno nepriklupen demokratični sistem, ki odpravlja hierarhične razlike med ljudmi in omejuje plemstvo zgolj na resnično duhovno nobleso.

Nositelji tega sistema in njihovi pristaši bi kajpak ostro protestirali zoper tezo, da je hungarizem v nasprotju z resničnimi interesi madžarstva. Vzlic temu vztrajamo pri ideji, da se že pri Kossuthu Lajosu pojavlja razkol med »ogrstvom« kot fevdalno koncepcijo in med nacionalnim madžarstvom. Toda prepričanje, da se madžarski narod ne more ohraniti iz lastnih moči, je zapeljalo madžarski liberalni nacionalizem na stara pota in tako samo okrepilo razmajane pozicije tiste kaste, ki je skozi stoletja tvorila v samem etničnem madžarstvu tuje telo, ga obvladala in vodila ter ustvarila med Madžari še dandanes veljavno tradicijo velikoogrske, imperialistične politike.

Zapadnjaško usmerjeni, resnično demokratični Madžari, na pr. profesor Oszkar Jaszi, so spoznali, da problem resničnih Madžarov ni v vzdrževanju velikoogrške zgodovinske državne koncepcije, ki otežkoča demokratizacijo Madžarov in podpira interese stare vladajoče kaste. Problem Madžarov je v spoznanju, da so prav za prav mali ali — če hočete — srednji narod — manjši kakor Čehi in Slovaki skupaj — in da ne smejo vezati svojega obstoja in razvoja z državnimi koncepcijami, ki otežkočajo resnično preobrazbo in socialni napredek madžarskega naroda. Iluzije se prej ali slej razpihnejo, ostaja to, kar je stvarnega. Tak napihnjen, bleščeč mehur je »milenijska Ogrska«, ki je po svojem uspehu navezana samo na protislovanski kurz v Evropi.

Tudi danes, ko je Madžarska po katastrofi Češkoslovaške stopila znaten korak naprej v smeri razkričanega »revizionizma«, ki služi interesom vladajoče kaste, je ostal položaj madžarskega naroda v bistvu isti. Njegove meje obdaja s treh strani slovanski etnični element, na večjem sektorju ene izmed teh treh strani pritiska nanj tlak velikega, kakor še nikdar v zgodovini zedinjenega nemškega naroda, s četrte strani pa se razvija Romunija, ki se lahko vedno nasloni na ogromno rusko zaledje. Vladajoča kasta na Madžarskem še vedno uspava zavest madžarskih množic z idejo ogrskega imperializma. Ta imperializem je lahko imel stvarno oporo v habsburški monarhiji in njeni dualistični koncepciji, toda po končnem porazu zadnjih restavracijskih stremljenj je malo verjetno, da bi se še mogel naslanjati na meje Velike Nemčije nekak namišljeni »ogrski imperij«, ne da bi prihajal navzkriž z njenimi interesi. Z druge strani govore zoper ogrski »imperializem« ojačeni interesi sosednih etničnih skupin in protipritisk, ki utegne vedno bolj rasti z vzhodne Evrope. Ne interesi plemiške kaste in ne preperel historizem, ki pita ljudstvo z iluzijami, prav kakor nobena taktična igra diplomatskih oseb ne morejo Madžarov trajno rešiti pred usodo drugih srednjih in malih narodov srednje in vzhodne Evrope. Čim prej se bo madžarsko ljudstvo zavedlo resničnega položaja madžarskega naroda v sedanji Evropi, tem prej bo opustilo tradicionalno zmoto, da med Madžari in sosednimi Slovani, ki so dali stari madžarščini skoraj tisoč besed, ni mogoč prijateljski sporazum in koristno sodelovanje.

Le ena misel . . .

Petőfi Sandor (1847)

Le ena misel me skrbi,
končati v perju, v postelji,
kot cvet počasi oveneti,
v nemoči, v postelji umreti.
Naj moja sila ne skopni
kot sveča, ki počasi dogori.
Ne daj mi take smrti, Bog,
ne take smrti, ne, sveta Gospod.
Naj bom drevo, ki strela ga razčėsne,
ki ga vihar srditi k zemlji trėsne,
kot skala gromoglasno iz višine
bi drl v prepad — tako mi smrt naj pride.
Ko vsak zasuznjene se rod
nasiti hlapčevstva, nadlog,
in dvigne se v zastavah nove zarje,
v znamenju, ki uniči krute gospodarje:
— — Svetóvna svoboda — —
Ko zaoril bo njih pozivni rog
od vzhoda do zahoda,
ko se pomeril bo s tiranom rob:
naj tam na bojnem polju
se zgrudim preboden v pokolju,
naj v borbi mĩ izteče srčna kri.
In ko poslednji vzdih mi usta zapusti,
naj ga nihče ne sliši. Naj ga bojni zvon
pogoltne, trušč, topovski grom,
naj preko mojega telesa
predirja divjih konjev četa,
sodrugov - borcev k zmagi veličastni.
A jaz naj mrem osamljen v smrti častni,
v trenutku, ko bo bojni rog oznanil zmago,
trpečim narodom izpolnil večno nado.
In kadar pride veliki ta dan in moj pokop,

naj moje truplo položijo v skupni grob
junakov, padlih v borbi tvojega pohoda,
za tebe, o ti sveta boginja Svoboda.

Prevedel Murčič Franc

Petőfi Sandor — Aleksander Petrovič — barde* madžarske revolucije l. 1848. je bil rojen l. 1822. Njegovo kratkotrajno življenje je bilo od vsega početka silno nemirno. Kot mlad dečko je stopil h gledališču kot statist, pozneje pa se je priključil potujočemu teatru. Nato je stopil v vojaško službo kot prostovoljec. Ker pa je bil prestavljen v Avstrijo, je pustil vojaščino in se vrnil na Madžarsko. Tu je postal časnikar, a je obenem nadaljeval študije na univerzi. Sedaj je spremenil svoje slovansko ime v Petőfi. Približalo se je l. 1848. Kjerkoli se je pojavila skupina narodnih borcev, povsod je bil Petőfi zraven. Njegovo ime je zaslovelo po vsej madžarski zemlji. Bil je pesnik, a postal je zopet borec za svobodo. 15. marca 1848. leta je spesnil himno »Kvišku, Madžar«. Pri Segesvaru je padel. Sovražnik ga je pokopal v skupni grob. Ljudstvo še do konca stoletja n^o verjelo, da je Petőfi mrtev, kajti skozi vse borbe je šel neranljiv. Domišljija ga je iskala vsepovsod in dolgo so mislili, da živi kje v Rusiji.

V teh dneh jesenskih

Franc Šebjanič

Kajne, v teh dneh jesenskih
so onemela vaša polja
in sred poznega cvetja kraljica vaša,
zlata Praga?

O, kako je vriskala ta Praga vaša,
kako je pela še v poletnih dneh!

Molk se razprostrl je zdaj nad njo,
nad Vltavo šumečo izpod šumavskih gorá,
šumavskih gorá na tujem zdaj —
nad Hradčani v sivini jesenskega nebá...

Tudi vas obdal je molk,
z njim ste na delo se podali —
kajne, bodočnost novo trdo boste zdaj kovali?

* keltski pesniki, ki so opevali junake.

Vlado Laković: Bratci (linorez)

Planinska cesta

Frida Kovačeva

Pred velikim hotelom stoji avto, ne navaden izvošček, tudi ne krasna limuzina bogatega Angleža. Ozek, vitek dirkač je, bogato kromiranje se lesketa, še sonce se ničemurno zrcali v svetlem železju. Nešteti žarki plešejo kot razvajena deca in bleščijo v tisočbarvni krasoti.

Izza hotelskih vrat stopi dirkač Milan Markovič, si popravi ovratnik krznenega suknjiča, potegne kapo z očali na glavo, ter objema z ljubečim pogledom svoj voz. Njegov obraz je zagorel od zraka, viharja in vetra.

Mala prikupna osebnica v beli smučarski opravi, z rdečo pobarvanimi usti mu zastavi pot.

»S seboj me vzemi, Milan!« reče napol proseče, napol zapovedujoče. Počasi jo pogleda, nato odvrne kratko in hladno:

»Drugič, Helena, danes hočem biti sam.«

Pod njegovimi rokami dobi stroj življenje, deviški trup trepeče in počasi zdrkne ven v zasneženo pokrajino. Lahkotno se vzpenja po planinski cesti navzgor, kot srebrna ptica, sproščena vsega zemeljskega, prosta in ponosna, podvržena samo eni volji. Motor začne peti, mogočno bije železno srce v železnih prsih. Nebo je prozorno modro kot steklena posoda, sneg škriplje pod kolesi.

Milan Markovič se ovija opojno v široki, beli plašč samote. Pogled mu hiti h goram, zmagoslaven smehlaj leži na njegovem obrazu. Pred njim se vije zamrzla cesta kot blesteče telo ogromne kače. Preplašena srna skoči pod temne smreke, sneg se razprši, blešči kot žareča fontana v bengalični luči.

Na robu ceste stoji ženska v temni obleki — sama — in gleda proti vozu polna pričakovanja. Milan Markovič potegne zavore.

»Smučka se mi je zlomila, bi me hoteli vzeti s seboj gori do planinske kočee?«

Kraj njega sedi, se razgovarja s prirojeno prikupnostjo, velike mogočne oči gledajo v daljavo.

»Krasno je tukaj v samoti,« reče, »krasno«, ponovi tiho in sanjavo, »jaz ljubim naravo z velikim vročim hrepenenjem. Vse je moje, drevo, sonce, zvezde. Tukaj gori sem šele jaz, prosta vseh spon, — prosta ljudi, njihovih malenkosti in njihove brezsrčne premoči. Tam spodaj sem tujka.«

Milan Markovič sedi negibno. Električni žarek ga prešine, izgubljen jo gleda. Velika je in vitka, v ozkem, drznem obrazu ležijo resne sanjave oči pod dolgimi trepalnicami, lasje so zlatorumeni.

»Kaj mislite?« vpraša z nežnim smehljajem.

Zdrzne se in odgovori:

»Nič. Poslušal sem zvok vašega glasu, tako čudno mi je bilo, tako tuje. Čisto drugače, kot sem navajen slišati govoriti tam spodaj. Tako globoko je bilo, da zaboli.«

Oba sta molčala.

Gori hiti voz, vedno više, kot bi hotel naravnost v modro nebo. V dolini leži gosta, bela megla.

V planinski koči je razigrano življenje.

Milan Markovič stopi z lepo žensko v kočo. Pri majhni okrogli mizi sedita in še vedno molčita. Prime jo za lepo roko ter jo poljubi.

»Ne!« reče tiho ona, »ne predstavljajte se mi, nepoznana hočeva ostati. Prelepo je bilo. Da se pa spominjate name — imenujem se — Judita.«

»Judita,« ponovi on, mehkost, ginjenost in zmagoslavje leži v njegovem glasu — in boleča, neusmiljena jasnost. Njene žareče sanjave oči so uprte vanj. Počasi, kot zastrta ženska stopa blede molk v sobo, čuden in nerazumljiv. On se dvigne in ona gre z mehкими koraki za njim.

Zunaj leži noč, zvezde krožijo, smreke so kot božična drevesa okrašena z njimi. Spodaj leži breztelesni svet.

Poda mu roko. »Zbogom.«

Markovič iztegne roke — ona leži na njegovih prsih — trenutke — minute — večnost.

Motor zabrni staro pesem. Stroj drhti v hrepenečem pričakovanju. Zlatorumeni Juditini lasje vihrajo v ledenem severu.

✦

Milan Markovič stopi v jedilno dvorano. Drugega dne je. Glasovi šumijo, krožniki ropočejo in omamljajoče dišave polnijo zrak.

Kraj njega pri mizi sedi Helena in gleda vprašujoče v njegov zamišljeni obraz.

Tuja dvojica vstopi in sede njima nasproti. Mož je velik in močan, osivel je že, žena je vitka z velikimi očmi in zlatorumenimi lasmi. Judita.

Milán Markovič mirno vstane, se zasmije Heleni v slovo ter gre po svoj beli voz v garažo. Počasi, čisto izgubljen zapelje na planinsko cesto. Sneg se leskeče, sonce se smeje. Tam se vije porogljivo oster ovinek — tam je stala Judita.

Krik pretrga zrak. Pok — hrup — grozno brnenje motorja — potem žvenket — padec — sneg se razprši, blešči kot žareča fontana v bengalski luči. — Potem mir — nevaren mir.

Reševalna ekspedicija pride šele, ko leže prvi mrak v dolino. Megla se spušča kot mrtvaški prt. Izpod razvalin avtomobila dvignejo Milana Markoviča. Na voščenobledem obrazu leži otrpel smehlaj.

Žrtev

Franc Murčič

Kjer rakíčanska se cesta
dveh pokopališč dotika,
si v viharju, v temni noči
dva med sabo govorita.
Veter v drog se zaletava,
v žici pa zveneče poje
struja melodije svoje:

»Jaz električna sem struja,
z daljnih krajev sem speljana,
da bi v novi vek zbudila
polja tiha in zaspana.
Luč in stroj je moje geslo,
da ljudem bi brez števila
lepše dneve priborila.«

A med križi in grobovi
veter besno trga vence,
kot bi divje in strahotne
prihrumele temne sence.
»Mlad sem bil, le petnajstleten«,
glas odgovori v gomili,
»ko so z zemljo me pokrili.

Moja mati je na polju bila,
okopavala je grudo,
ko je tvoja kruta sila
našla v meni svojo strugo.
V zadnjem sem trenutku videl
njo še, ko je prihitela.
In takoj je osivela.

Tu ležim zdaj brez pokoja;
ven bi hotel, pa me tvoja
struja sèm je prikovala —
črvom mi telo ponuja...«
Noč, vihar je nad ravnino,
le med grobom in med žico
veter nosi govorico.

Srečanje s karikaturistom Ladislavom Kondorjem

Janko Liška

Razgovarjati se s Kondorjem ni ravno najlaže. Ne zato, ker govori le približno hrvaščino, ker nejasno izgovarja, pa naj si že govori nemški, francoski ali kateri si že bodi izmed menda 10 jezikov, ki se jih je kolikor toliko navadil na poti po več ko 30 državah. S

L. Kondor: Avtokarikatura (za Ml. Prekmurca)

Kondorjem se morate pogovarjati potrpežljivo: pogosto odgovarja le približno, celo kaj tretjega vam odgovori, pa ga morate tipati znova, zveste pa samo polovico, nato se lovite s predmeta na predmet, malo tudi molčita in končno šele se vam posreči ujeti drugo polovico ali pa tretjo tretjino svoje radovednosti.

V Soboti je razstavljal začetkom novembra. Po dolgih letih je prišel malo k sorodnikom in znancom. Njegov oče je bil namreč

v Kupšincih v Prekmurju učitelj. Tam se je Kondor rodil (1901. leta). Oče je bil fanatičen Madžar, on pa je materinščino že malo pozabil, kakor mi je pravil; šovinizem mu je odvraten, je zgolj in le človek. Časopisni izrezki o njegovih uspehih (suksejih, kakor se izraža), zbrani v debelem usnjenem albumu, ga imenujejo zdaj Madžara, drugi Jugoslovana. Očitno pa z narodno pripadnostjo ni špekuliral (poljska poročila n. pr. ga imajo za Jugoslovana, francoska večinoma za Madžara).

Spočetka se je moji radovednosti izmikal: malomarno, kakor vabgabundi, ki jih je življenje izučilo, da ni dobro nositi srce preveč na dlani. Čemu bi vsakemu vse pravil! Vendar sva se kmalu sprijaznila. Škoda, da ne pijem. Povabil me je za zvečer, pa sem se mu opravičil. Zato sem mu pa pomagal, ko je odhajal, vsaj pospravljati.

Od 1925. leta potuje. Rad potuje. Bil je v Afriki, v M. Aziji, po skoraj vsej Evropi, pa tudi v Južni Ameriki. Ko sem ga vprašal po poklicu, če je morda izučen za kak poklic, mi je rekel: »Vagabund« in pristavil: »Putnik«.

Prekinil naju je nek Kondorjev znanec. Kondor ga je začel povpraševati, kaj meni, ali bi ga pustili na Madžarsko. Videlo se mu je, da bi po dolgih letih šel vendarle rad tja malo pogledat. — »V Budimpešto pojdite«, mu je svetoval, »tam vas ne bodo opazili, sicer so pa menda že pozabili«. — Pozneje mi je zaupal odlomke svoje nemire zgodbe, ki pravi, da ga je vodil bolj glas srca ko račun po osebni korist. Glas srca in prirodne dobrote in vse, kar iz tega sledi, pa mogočniki slabo cenijo in še slabše plačujejo; na borzi čednosti notira ta lastnost skoraj vselej nizko, včasih jo celo do konca devalvirajo.

V realki je slikal in risal za sošolce. Pripomnil mi je, da se je taktokrat prvič pokazalo, da je »lud«; tako nekako, da je on delal, drugi so pa želi in se mu za prijaznost še smejali. Za šolske klopi očitno ni maral. Napravil je le 4 realke, nato pa se je začela burna zgodba: Pečuj, marsikje, Dunaj, kjer je bil »pri nekem profesorju« na slikarski šoli — seve le nekaj dni. — Ko sem ga vprašal, kje se je naučil hrvaški, mi je odgovoril: »V Osijeku sem bil trgovski vajenec, to napišite!«

Leta 1930. je prvič razstavil — v Oslu. Sprejeli so ga lepo. — »Ste na cesti«, mi je nepričakovano začel razlagati, toda prav tako brez glasnega poudarka, prav tako mimo grede kakor že ves čas, »v kavarni pa je svetlo in toplo. Radi bi se ogreli, jedli in navsezadnje še malo tam posedeli. Šel sem v kavarne in portretiral, seve

kar s svinčnikom in za črno kavo, če se ni dalo več«. — Risal je bil že kot otrok, nato na realki, pa tudi pozneje; včasih je kaj kopiral, zdaj pa je v sili začel portretirati. Še zdaj razstavlja risbe iz tistih let. Takrat je narisal, prav izrazito in nazorno narisal kmeta s koso na rami in s pipo v ustih; najbrž se je spomnil kakega soseda iz Kupšinec. Kondor je očitno spreten, hiter, nadarjen risar, sicer ne bi mogel postati uspešen karikaturist. Kmalu je namreč začel rajši karikirati: pač iz nagnjenja in pa, ker se kavarniški gostje, če jih že tako hitro rišeš, dajo rajši karikirati, za smeh in za dobro voljo.

V pogovoru naju je zmotil slabo oblečen moški. Prinesel je iz kavarne malo prej narisano karikaturu, čes da oni tam zmazka ne bo plačeval, tako grd da ni, s takimi spakami naj si i. t. d. in vrgel list pod mizo. Začela sta se dreti in le s težavo sva ju z gospodično ločila. »Glejte,« se je jezil, »glejte« — »jezi se na ogledalo, ker mu obraz v njem ne ugaja,« sem rekel namesto njega. — »Jeste. Magarac!« je potrdil. Nepričakovano hudo ga je razkačilo. Ni se mu ljubilo več razgovarjati, samo nepremično je gledal, kakor da bi požiral jezo, da se je treba bosti tudi s takimi bedaki.

»V Zagrebu je bilo huje, kajne?« — »Da,« napadli so ga, »neki fašisti«, menda so se jim zdele nekatere karikature žaljive. Pokazal mi je v albumu izrezek Hrvatskega dnevnika: »Preberite!« — trije neznanci, ker ni imel na posodo šibic, po načrtu, eden ga je sunil z boksarjem v brado, drugi je že hotel trgati karikature, rešitev o pravem času, policija.

Ponekod imajo smisel za karikaturu, za humor in ironijo, za satiro, drugod so surovi. Lepo so ga sprejeli v Monte Carlu, v Zakopanih. »Na Poljskem sploh radi gledajo karikature«, mi je pravil. V Londonu se niso dosti zmenili. Četrty dan je rajši odšel. V Nemčijo s karikaturami Hitlerja in njegovih ni mogoče, Prusi bi ga spravili še v koncentracijsko taborišče, v oddelek: »Die entartete Kunst«. Italijani pa se niso razburjali, še kar radi so gledali med karikiranci tudi duceja. Mnogo prirodnega čuta za karikaturu, za umetnost so pokazali Bolgari. »Ti so sploh dobri ljudje«, je pristavil.

Na vseh štirih stenah precejšnje sobe skoraj 300 profilov, polprofilov, lic imenitnikov in neznanih: politikov, državnikov, vojakov, književnikov, umetnikov, športnikov, igralcev, maharadž, kraljev, žensk, meščanov in proletarcev kaj raznih ras, smehljajev, krink, nosov in oči — vsi lepo pomešani in večinoma pokarikirani: nekateri izdelani skrbno, premišljeno, drugi hitreje, nekateri le bežno.

»Da, večino sem risal po naravi«, mi je pritrdil, »nekaj pa je fantazij in nekaj po slikah«. Opozarjal me je na lastnoročne podpise karikirancev. »Prijetna ženska«, se je spomnil ob sloviti teniški igralki Suzani Lenglen, ki se mu je podpisala kar trikrat. Šaljapin mu je na eno izmed karikatur napisal: »A mon cher ami Kondor.« Trockega je poiskal v Turčiji. Pravkar je ribaril. Ko je Kondor zgotovil karikaturu, ki jo ima za svoje najboljšo delo, je Trocki pripomnil: »Pas moi... c'est un bourgeois«, in vprašal nato tajnika, če je ta buržuj res Trocki. — »Oui, camarade Trocki, c'est vous même«. — Dobro je živel v letoviščih; najbolj gentlemanski pa je bil maharadža iz Patiale, ki je naročil kar 36 karikatur svojega dostojanstva, menda za svoj harem, za vseh 36 odalisk. Toda vsi niso tako radodarni, marsikaka slovita osebnost nima človeškega čuta; za karikaturu vam ne da niti toliko, da bi imeli za obed. Kondor ni na denar, računa samo z obedi. Čemu bi popotnik vemer preračunaval vse mogoče nestalne vrednosti! Važne so le v toliko, kolikor dobiš zanje obedov.

Zlasti rad karikira politike. Beneša in Lenina je le narisal, vrsto drugih pa je skarikiral kar odlično. Žandarski Pilsudski, kričavi propagandni minister Goebbels, zagovedni Göring, orientalski Stalin, Hitler s kljukastim križem v očeh in še zlasti Hitler gromovnik s pošastnim žrelom (ob gledanju tega žrela se vam zdi, da poslušate ob radiu krik zbesnelih manifestacij), pa tudi še druge so karikature, so spake rojenega karikaturista.

Nekatere je težko karikirati. Kondorju pa se je vendarle posrečilo iztakniti neočitnosti, dokaz, da bistro opaža in da mu karikatura ni le plehko pretiravanje zunanjih očitnosti, temveč da mu gre predvsem za označitev, za podčrtavanje in ponazarjanje bistvenih lastnosti. Kondor je preprostodušen, preveč neposreden, da bi bil pretkani, da bi podtikal, da bi imel stranske namene. Kondor je karikaturist s humorjem; če pa je kdaj ostrejši, je tako prikupno neobziren, kakor so bistri otroci, ki jih še niso pokvarili vljudnostni predsodki in računi: govore, kakor opažajo. In zoper njihove sodbe pogosto ni priziva.

Kondor je samouk. Izpolnjeval in razvijal se je v delu za obedo in črne kave, menda prav nič s teorijami in s strujami, prirodno, čisto tako, kakor sodi sam sebe: »Da sem, kar sem, je pač tako prišlo.« — Razvijal se je od navadnega črteža in risbe preko karikiranja zunanosti več ali manj še realistični karikaturi lastni in končno do ponazoritev netvarnega s konstrukcijami. (N. pr. Mussolini — Dux

kot neresnična, stilizirana glava s poudarkom na silni bradi in v žarkih iz brezdušnih oči kot znakov volje, sile, sugestivnosti.) Ne le pisana družba karikiranih, gledalca privlačuje tudi Kondorjeva iznajdljivost v zamislih in v podrobnostih in raznovrstnost tehnik. Likovne, ploskovne risbe (osnova ni črta, temveč kombinacija pleskev ali kak lik, n. pr. trikotnik) rad kolorira, vselej s točnim smislom za ton, za kontrast. Črnka iz Tripolisa, kuhar Poljak in Poljakinja služkinja n. pr. so tako živi, da si jih morate zapomniti.

Menda je vsem karikaturistom glavno glava, telo le redko (Kondorjeva Suzana Lenglen igra tenis!). Kondor pa tudi dobro ve, da je nos v karikaturi glasen kakor boben v kapeli, oči pa tišje sicer, toda zgovornejše. In po tem se tudi ravna.

Pogovarjala sva se še o raznem: kako je prišel n. pr. k raznim težko dostopnim veličinam? »Z energijo in z nesramnostjo«, mi je pojasnil na kratko. Od risarskih, tehničnih vprašanj zlasti pa je razvijal tako, da sem mu jaz moral dajati pojasnila, da je on spraševal, jaz pa odgovarjal: kaj bo s Češkoslovaško? kam pojde Beneš? kaj mislijo Madžari? kje bodo naredili Angleži naslednjo kupčijo? kaj bodo počenjali Francozi, če pride vrsta nanje? — nato sva se pogovarjala o preurejenem soboškem parku in o oholih madžarskih grofih in ponovno me je vprašal, kaj misim, kdaj se bo ljudem v tej ali oni deželi začelo goditi bolje, kdaj bo na svetu več svobode, več sonca.

»Kompozicij skoraj nimam, skoraj vse so samo figure«, mi je odgovoril, ko sem ga vprašal prav za prav po nečem drugem. — Začel sem bil gledati pri višjih številkah. Šele nazadnje — sem se ustavil pri »Tragediji življenja« (št. 1—4): neočitno, naivno zgovorno, prav nič sentimentalno, skratka: tako je pač, kaj hočete! je tako rekoč mimo grede s svinčnikom ilustriral svojo pot. — Mladčiču se smeje sreča. Napoti se ji naproti: mlad, prožen in lepo napravljen, še kamenček na kravati žari (št. 1). Toda kmalu se sreča ne smeje več, sreča je žalostna. Popotnik ni več tako mlad, tako prožen ko takrat, ko se je napotil: ostala pa mu je vera, da srečo vendarle ujame (št. 2). Popotnik je utrujen, preplašen, postal je plešast, mahedrav, pa tudi kamenček na kravati ne sije več, toda sreča se bliža (št. 3) ... Popotnik je omahnil z licem in dlanmi po cesti — sreče ni. Pač, šele mrtvemu se je približala, samo približala — narisana kot sonce, okorno, s svinčnikom zmazano, tako, kakor ga rišejo otroci.

V dnu

Tone Peklár

Deklè, oči, obráz
zakrij mi s slapom svojih lás,
z roko drhtečo naj objamem te čez pás!
Dekle, kako je v srcu mráz . . .

Kot sence švigajo čez zmrzli svet
begotne misli; tavaajo
med zvezdami in sonci kot komet
in v strahu obupavajo.

Skoz noč, razpeto v togi čas,
je rezek krik zatrepetal,
prelomil je temo in spet obstal -
in v dnu noči sem videl svoj obraz.

Dekle, oči, obraz,
srce zakrij mi s svojimi rokami,
da spet se v noči ne predrami!
Tam v dnu noči sem jaz . . .

Nocoj . . .

Pajlin

Nocoj so tihe širne vse poljane,
kot da življenje bi že v njih odmrlo.
Miljon se bledih zvezd je v nje ozrlo,
potoki žuborijo kot fontane.

Nocoj bolestne so vse misli moje,
ker v srcu so zazevale spet rane
ljubezni srečne, zdavnaj zakopane —
nocoj, ko sládko spe poljane moje.

Minuta vsaka — večnost je v tej noči,
ko mislim na nezvesto srce tvoje.
Če vedela bi za te strašne boje,

mordá prišlé bi k meni vsaj v tej noči,
ko tiho daljne snivajo poljane —
nocoj, ko me tako skelijo rane.

O, ti . . .

Marika Kardoš

O ti, ki si bil še nedavno
bog mojega srca,
ki dala sem ti vse,
sedaj — preklela bi te,
ko zrem vrstnicam v nedolžne oči,
in vendar vsak korak tvoj blagoslavljam,
ko tiha noč se na zemljo spusti.
In če bi bil pri meni zdaj, ta hip,
raz sebe rdečo bi odejo odgrnila.
Srce bi mi bilo en sam močan utrip,
v katerem ti in jaz bi utonila.

Arpad

Ferdo Godina

Pred dvema mesecema je začel ordinirati v malem podeželskem mestecu mladi doktor Arpad Gomboc. Kakor vsak začetnik, se je tudi on z vso vnemo zatopil v svoje delo. Hodil je okrog, zdravil in se ni zanimal za nič drugega.

Dan se je že nagibal. Skozi kostonje se je v krpah poigravalo sonce na poslikani steni Gombočeve čakalnice, v kateri je sedel Horvatov Joško, Arpadov prijatelj izza mladih let. Neroden je bil v lepi sobi, on, kmet, z velikimi čevlji in z braskljavimi rokami. Gledal je okrog po slikah. Škoda, mogoče bi bil tudi on tako ko Arpad, če bi šel v šole. Lepo bi bilo. Pa Bog ve, kaj ga je premotilo, da je zamudil čas in se oženil. Sedaj pa ima take težave. Kdo bi si mislil, da mu bo Arpad kedaj zdravil ženo. Seveda. Takrat so bili še mladi, norčavi in trpljenja niso poznali. Tako je mislil in na zagorelem obrazu so mu ugasnile lise, kajti sonce je zašlo.

S kolesi sta se vozila Joško in Arpad v lep spomladanski večer. Božje žabice so regljale in od nepokošenih travnikov je puhtelo.

Jožkova žena se je pripravljala na porod in pri tem hudo trpela. Vozila sta hitro.

Mračilo se je, ko sta se bližala vasi. Doktor Gomboc je zavil za ogradi. Poznal je vse bližnjice in steze okrog vasi. Če je kdo mikal slamo ali ogledoval cvetoči sadovnjak, je postal in gledal za Gombocem, ki je šinil mimo. Doktor je, prej pa se je vlačil po njivah.

Gomboc je vedel, da premišljujejo o njem. Tudi on je некоč gledal študente in zahotelo se mu je šol. Šel je in se vrnil med svoje ljudi. Še nekaj ogradov je bilo do Horvatove hiše.

»Zakaj pa nisi spregovoril z Lizo«, je Jožko pretrgal molk.

Arpad je dvignil glavo: »S čigavo?«

E, z Dorenčevo. Je nisi videl?«

»Ne«, je Arpad ustavljal kolo in zardel.

»Sva že mimo. Na Žoudošovem ovinku je stala.«

Arpad je vozil zopet hitreje in zavil na Horvatovo dvorišče. Ženske, ki se zberejo ob takih prilikah, da šušljajo in svetujejo, so bile tudi tu. Spoštljivo so pozdravile Arpada, on pa je stopil k bolnici v sobo.

Vas je postajala tiha. Še je kdo pometal po cesti, da se je dvigal prah, sobota je bila. Tudi dekleta so urejala rože po oknih. Takoj se je zvedelo po vasi, da je prišel Arpad k Horvatovim. Skrivnostno so si kimale sosede, možje pa so samo prisluškovali. K porodu je prišel. Domač človek. Gospod je, takšen kot vsi drugi, so rekli nekateri in zaklepali prikletna vrata, drugi pa so še ostali na stopnicah in govorili o Horvatovi ženi.

Arpad pa se ni dolgo mudil pri bolnici. Srečno je porodila. Jožko mu je stiskal roko in se mu zahvaljeval, on pa je samo omenil, da ni bilo nič nevarnega. Hitel je domov, nato pa peš zavil za ogradi proti Dorenčecovim.

Njive so se še risale v slabi svetlobi. Tu pa tam se je premaknila tabla žita v lahni sapi. Zrak pa je bil nasičen z duhom, ki je puhtel iz njiv in travnikov.

Liza je bila doma. Ni pričakovala Arpada. Slonela je na oknu ter se zagledala na cesto. Potrkal je in vstopil.

»Ti?«

Segla sta si v roke in si nista nič rekla. Leto dni se že nista videla. Pred dvema mesecema, ko je bil Arpad doma, je Liza nekam odpotovala, sedaj pa ni prišla k njemu, čeprav ni bil daleč.

»Sedi«, je končno dejala Liza in mu pokazala divan in naslanjač. »Kjer hočeš«, se je smejala.

»Rajši na divan, tu imam lepše spomine,« je nagajivo omenil, Liza pa je v mraku zardela.

»Molči«, je rekla in sedla. Nato sta dolgo govorila o tem, kaj se je zgodilo med letom, ko se nista videla. On je mnogo študiral in bil v praksi. Ona pa je zaživela tako življenje. Kdor ni okusil na deželi dolgih enoličnih dni čakanja na službo, ne ve, kaj je to. Liza je bila hčerka upokojenega učitelja. Končala je trgovsko akademijo

in sedaj deli usodo mnogih izobraženih proletarcev. Preživela je dolge zimske dneve tu v samotnih poljih, prepreženih z blatnimi cestami. Človek pozna vsak kamenček na cesti, ki ga obrne dež, vsako bilko, ki gnije in propada in spomladi zopet zraste. To so dnevi najtežjega duševnega napora, dnevi, ki se jih človek v poznejših letih spominja z neprijetnim čustvom.

»Zakaj mi nisi nič pisala o tem«, je vprašal Arpad in se naslonil nazaj.

»Pojdi, no, misliš, da bom tožila«, se je smejala.

V Arpadu je zagorelo. Še vedno ista Liza.

Oprosti Arpad, ničesar ti nisem ponudila«, se je spomnila Liza in vstala. »Si lačen?«

»Bil sem doma, pusti.«

»Prav. Ali naj navijem gramofon?«, se je smejala Liza.

»Gramofon? Ga še imaš«, je zaživel Arpad. »Daj! Že dolgo se nisem počutil tako dobro; skrbi in delo.«

»No, no«, mu je oponesla Liza in pripravljala gramofon. Tudi ona ga že dolgo ni poslušala. Sami ji ni bilo do godbe, kajti melanholiji se ni udajala. Arpad jo je gledal in kadil. Obrnjena je bila od njega. Velika, ponosna je in vsako stvar premisli ko nekdanj. Vzбудila se mu je želja, da bi jo poljubljal, da bi jo zopet ljubil. Spustila je ploščo. Igla je nekaj trenutkov hreščala po njej, nato so se razlili po sobi prijetni tihi glasovi Straussovega valčka.

»Sedi k meni«, ji je pokazal z roko in ona je sedla. Kolikokrat sta tako poslušala gramofon in molčala. Nato jo je prijel za brado in ji dvigal obraz, da bi jo poljubljal. Liza pa ga je odrinila:

»Veš, ne zameri, po zdravilih smrdiš.«

Arpad se je zasmejal. Tudi Liza se ni mogla vzdržati: »Res, Arpad.«

»To je moj posel«, je odgovoril.

Liza se je tiho nasmehnila in gledala vrtečo se ploščo:

»Aja, saj res, to je tvoj posel.«

Tedaj je vzkipelo v njem. Objel jo je počasi, kot da bi sanjal. Počasi sta se poljubila. Arpad jo je držal v naročju in ona je šla z roko preko njegovih las. Tako sta ostala, dokler ni igla zopet zahreščala in ni utihnila godba.

Zopet je izbirala Liza plošče in se obrnila k Arpadu: »Še?«

»Seveda.«

»Katero bi«, je govorila Liza in postajala razpoložena.

»Hm«, je pomislil Arpad. »Katero bi — Havajske kitare daj: saj res, havajske kitare. One so najdražji spomin —.«

»Molči«, ga je prekinila Liza.

Arpad je nehal. Trepetal je v pričakovanju. Kako topla je ta godba! — Tiho je zatrepetala struna, nato druga in valovanje je napolnilo sobo. Lep bariton se je zlival s strunami:

Ti si sreča moja,
Ti si mi ves svet —

Molk je nastal v sobi. Liza je stopila k oknu. Skozi visoke rože je zrla na cesto. Godba je postajala strastna. Nekaj časa se je slišalo samo omamljivo zavijanje strun. Arpad je stopil k Lizi. Kakor v sanjah ga je pogledala.

Tedaj se je od daleč zaslišalo enakomerno škripanje starega kolesa. Nekdo se je vozil po cesti. Noč je bila svetla in oba sta gledala na pot, kdo bo privozil. Oni v gramofonu pa je pel ob spremljanju kitar o sreči in ljubezni.

Arpada je oblila zona in tudi Liza se je zdrznila. Oba je spretelo isto neprijetno čustvo, očitajoče ali vrag vedi kakšno. Mimo je privozil Arpadov brat, ves poten, v umazani srajci in izpod hlač sta mu visela dva bela traka. Kolo je škripalo in brat je zopet izginil.

Tedaj se je prevrglo vse lepo čustvo, vsa romantika je izginila in bariton v gramofonu je postal neslan in zoprn. To sta čutila oba, Liza in Arpad. Postalo jima je nerodno. Liza se je izvila iz objema in ustavila gramofon. Arpad pa je globoko dahnil. Molčala sta in sram ju je bilo. Pred očmi jima je še lebdel Arpadov brat na škripajočem kolesu, v raztrgani obleki in z belimi trakovi izpod hlač. Imela sta ga še pred očmi.

Mir je bil povesod, mir, ki muči, da človek ne ve izhoda. V medli nočni svetlobi so se risali po sobi kosi pohištva. Arpad je sedel na divan, zakril obraz z rokami in premišljeval. Ploščča na gramofonu se je premaknila. Liza je ni dobro zavrla. Nato pa je bilo zopet vse tiho in noben pes na vasi se ni oglasil.

»Liza«, je pretrgal molk Arpad. Liza se je zdrznila. Nič mehkode ni bilo v njegovem glasu. Dvignila je glavo. »Liza, pretrgajva s tem. Vzemiva se.« Zopet sta molčala. V Lizi je zakipelo. Torej so se vse sanje mladih let uresničile. Arpad je prišel k njej.

»Urediva si življenje«, je ponavljal. »Sanj je zadosti.« Kakor senca jima je šinil zopet Arpadov brat pred očmi. Toda sedaj nista čutila več odpora in neprijetnosti. V življenje ju je potegnil, oba.

Trdno sta se objela in krepko poljubila.

Ko se je Arpad vračal, je vas trdno spala. Nekje daleč so klepetali mlini na Muri. Arpad ni budil domačih; šel je na parmo v

deteljo, kjer je po navadi spal njegov brat. Tudi sedaj je ležal zleknjen na dišeči detelji, z razkoračenimi nogami. Beli trakovi so mu še viseli od spodnjih hlač. Glavo je imel sklonjeno nazaj, usta široko odprta in roke razprostrte, ko da bi hotel zagrabiti ves svet. Sanjal je nekaj, premikal jezik in krčil prste.

Arpad ga je gledal. To telo gará. Bog ve odkod se je vrnil, mogoče z borze dela, mogoče je nosil tobak čez mejo, mogoče je kje kupil kravo.

Oh! Objel bi ga, objel in bi se izkričal.

Še mu je šumela po ušesih havajska pesem, še je čutil mokre ženske ustnice na svojih, Lizin objem, njene roke, njeno telo.

»Liza, Liza, ti moja ljubljena žena!«

Kako novo, kako prijetno je bilo to.

Vsa ta čustva so se križala v Arpadu. Začutil je v sebi moč, da bi vrgel svet iz tečajev. Najraje bi zbudil brata. Povedal bi mu, da je na svetu vendar lepo. Pa ta je trdno spal in tudi smejal bi se Arpadu.

Lali Tomori: Osnutek spomenika prekmurskih književnikov v Soboti

Doprinos k socialni strukturi Prekmurja

Franc Trdko

II.

Na kratko smo obdelali gospodarski in sociološki prerez vasi Dolič, ki je značilna gorička vas in ki po svoji strukturi vsebuje vse značilnosti prekmurskih vasi na severu. Kot glavno ugotovitev smo s številkami dokazali, da odpade na posameznega prebivalca le 0.45 oralov zemlje, kar je veliko premalo za življenje in za obstoj. Pomanjkanje zemlje smo navedli kot glavni vzrok »navade« za hojo na sezonsko delo.

Oglejmo si sedaj vas na Dolinskem. Zaradi boljše zemlje in ivedbe agrarne reforme moramo zopet analizirati vas, ki po svoji gospodarski in sociološki strukturi vsebuje vse značilnosti dolinskih vasi. Razčlenili bomo katastralno občino Rakičan, kjer bomo posvetili največjo pažnjo vprašanju agrarne reforme.

RAKIČAN.

Katastralna občina Rakičan je sestaven del politične občine Murska Sobota — okolica. Prebivalstvo se bavi skoro izključno s poljedelstvom in živinorejo ter je v celoti kmetijskega stanu. Celotna površina občine meri 1050 ha 24 a 20 m². Po zadnjem ljudskem štetju je štela ta občina 650 prebivalcev.

Iz katastrskih podatkov je razvidno, da je celotna površina kat. obč. Rakičan razdeljena na posamezne kulture kakor sledi:

Njive	683 ha 60 a 40 m ²
Travniki	103 ha 80 a 65 m ²
Vrtovi	10 ha 55 a 23 m ²
Pašniki	119 ha 51 a 38 m ²
Gozdovi	98 ha 22 a 67 m ²
Ceste, vode	34 ha 53 a 87 m ²
Skupaj	1050 ha 24 a 20 m ²

kar odgovarja celotni površini kat. obč. Rakičan.

RAKIČAN PRED IZVEDBO AGRARNE REFORME.

Še preden bi podali gospodarski sestav sedanjega posestnega stanja v Rakičanu, bomo prikazali Rakičan, kakršen je bil pred izvedbo agrarne reforme. S stanjem koncem leta 1921. se je ta občina na novo reambulirala (na novo izmerila). Z izvedbo agrarne reforme so se razmere v Prekmurju brez dvoma zelo izpremenile. Z njo se je uresničila davna želja prekmurskega poljedelca. Več kot eno četrtno celotnega Prekmurja je posedovalo 11 zemljiških gospodov. Skupna površina te veleposestniške zemlje je znašala 40.470 oralov. Večino te zemlje, izvzemši gozdov, je agrarna reforma razdelila na tisoče majhnih posestev in jih podelila nekdanjim agrarnim delavcem, mnogim kolonistom in dobrovoljcem. Brez dvoma: agrarna reforma je najgloblje vplivala na celotno povojno gospodarsko življenje v Prekmurju in dala prekmurskemu kmetijstvu docela nov izraz. Na prvi pogled se nam tako prikažejo samo najpozitivnejše strani izvedbe nacionalizacije zemlje. V primeru kat. občine Rakičan bomo spoznali tudi njene senčne strani in mnoge pomanjkljivosti.

Po razlastitvi veleposestniške zemlje je na tisoče grofovskih delavcev in beračev prišlo na cesto in vsak izmed njih je pričakoval popolno in natančno izvedbo agrarne reforme. Obljube so bile sicer trdne, toda ko so prešle v dejstvo, so se tako zrahljale, da je danes redko kateri agrarni interesent zadovoljen. S tem, da je nekdanji delavec in berač dobil nekaj oralov zemlje, si je moral brezpogojno nabaviti ves potreben poljedelski inventar. Razumljivo, da ta bivši grofovski delavec ni razpolagal z denarnimi sredstvi. Da si pa zagotovi posest pridobljenih oralov, katere bi mu v slučaju, da je nezmožen zemljo obdelovati, zopet odvzeli, si je moral denar za potreben inventar nujno vzeti na posodo. Tako je ta poljski delavec, včeraj še pod fevdalno odvisnostjo, prišel v novih razmerah pod vpliv obrestnega jarma novega kapitalističnega sveta. Nekoliko boljše je bilo kolonistom, katerim je državna podpora omogočila, da so si ustvarili nova naselja in izpremenili mnogo gospodarsko neizkoriščane zemlje v ornico. Posebno poglavje zase tvorijo dobrovoljci, ki so dobili velike kose grofovske zemlje zastonj, brez bremen plačilnih obveznosti.

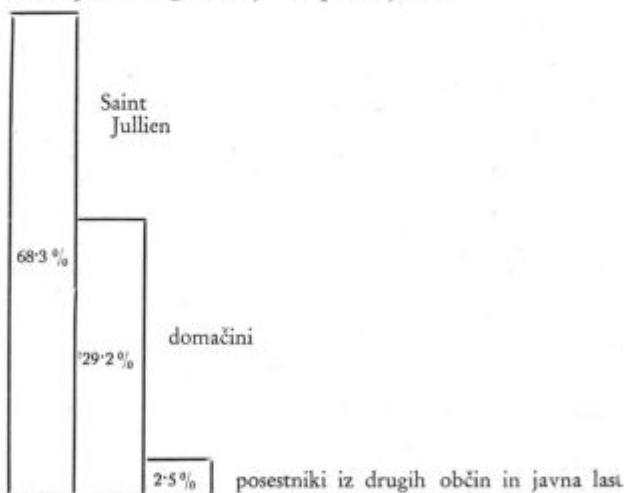
Prekmurje občuti tudi po izvedbi zemljiške reforme vse težave agrarne prenaseljenosti. V primeru kat. obč. Rakičan hočemo s številkami pokazati, kako se je tu izvedla agrarna reforma in kakšen je bil njen vpliv na razvoj kmetijstva v zadnjih letih.

Zgoraj smo navedli, da znaša celotna površina kat. obč. Rakičan 1050 ha 24 a 20 m². Od te površine je imel v poseti 717 ha 65 a 11 m² zemljiški gospod grof Saint Jullien Wallse, t. j. 68.3% celotne zemljiške površine. Ako odštejemo ta posestni list od skupnih 160 posestnih listov, dobimo 159 posestnikov, ki so posedovali 332 ha 95 a 0.9 m² ali 31.7% celotne površine. Pred izvedbo agrarne reforme je štel Rakičan 571 prebivalcev in je prišlo na vsakega prebivalca 0.5 ha zemlje vzeto splošno po vseh kulturah.

Iz zbranih podatkov je razvidna pristojnost in posestno stanje posameznih posestnikov v Rakičanu pred izvedbo agr. reforme.

153 domačinov	306 ha 68 a 88 m ² ali 29.2%	} ali 0.2%
4 pos. iz Lipovec	32 a 99 m ²	
1 pos. iz Noršinec	32 a 25 m ²	
1 pos. iz Gomilic	44 a 25 m ²	
1 veleposestnik	717 ha 65 a 11 m ² ali 68.3%	
2 pos. lista (javna last)	24 ha 80 a 72 m ² ali 2.3%	

Shematični prikaz posestnega stanja in pristojnosti:

Naslednja tabela nam pokaže, koliko zemlje so posedovali posamezni posestniki v Rakičanu pred izvedbo zemljiške reforme:

Posestniki	1 - 3 ha	3 - 5 ha	5 - 8 ha	8 - 15 ha	nad 100 do 200 ha	Skupaj
Domačini	96	43	12	2	—	153
Tujci	6	—	—	—	1	7

Zaključki iz posestnega stanja v Rakičanu pred izvedbo agrarne reforme:

1.) Od celotne zemljiške površine k. o. Rakičan je posedoval veleposestnik 68.3%, a ostali kmetijski posestniki le 31.7%. Ugotovili smo, da je na posameznega prebivalca odpadlo le 0.5 ha, kar je premalo za življenjski obstoj. Nujno so morali priti tudi ti samostojni posestniki pod gospodarsko odvisnost veleposestva.

2.) 145 posestnikov ali 90.6% je pred izvedbo agrarne reforme posedovalo le do 5 ha zemlje. Le ostalih 9.4% je posedovalo več kakor 5 ha, vendar razen veleposestnika nobeden več od 15 ha. Posestniki iz drugih občin so posedovali brez izjeme vsi do 3 ha.

AGRARNA REFORMA.

Navedli smo, da je grof Saint Jullien imel 68.3% celotne površine, t. j. 717 ha 65 a 11 m². Potrebno je, da to veleposestniško zemljo razčlenimo na posamezne kulture, da bo kasneje razvidno, koliko zemlje po kulturah je prešlo na agrarne interesente, dobrovoljce, v državni zaklad in koliko je ostalo veleposestvu.

Iz zbranih podatkov je razvidno, kakšen je bil kulturni sestav veleposestniške zemlje:

Njive	451 ha 36 a 25 m ²
Travniki	81 ha 43 a 64 m ²
Vrtovi	1 ha 20 a 31 m ²
Pašniki	112 ha 26 a 02 m ²
Gozdovi	65 ha 11 a 20 m ²
Stavbe	5 ha 97 a 66 m ²
Nerodovitni svet	30 a 03 m ²
<hr/>	
Skupaj	717 ha 65 a 11 m ²

Po izvedbi agrarne reforme je bila ta veleposestniška zemlja razdeljena naslednjim agrarnim interesentom:

106 agr. interesentom iz Rakičana	150 ha 81 a 32 m ² ali 20.9%
1 " " " " Bratonec	1 ha 12 a 13 m ²
64 " " " " Dokležovja	43 ha 80 a 44 m ²
90 " " " " Lipovec	87 ha 54 a 78 m ²
44 dobrovoljcem	133 ha 99 a 12 m ²
Državni zaklad (kmetijska šola)	94 ha 73 a 55 m ²
Saint Jullien Wallsee	205 ha 63 a 77 m ²
<hr/>	
Skupaj	717 ha 65 a 11 m ²

Shematični prikaz pristojnosti prejemnikov razdeljene veleposestniške zemlje:

Iz zgornje razporeditve je razvidno, da je skupno 306 agrarnih interesentov (upoštevajoč dobrovoljce in kmetijsko šolo) dobilo 512 ha 01 a 34 m² zemlje. Veleposestvu je potemtakem, ako od skupne površine odštejemo površino gozdov, kar ni prišlo pod agrarno reformo — ostalo še 140 ha 52 a 57 m² orne zemlje. Iz tega sledi, da ima veleposestvo po likvidaciji agrarne reforme še 205 ha 63 a 77 m² zemlje in gozdov.

Vsekakor tvori važno vprašanje dodelitev zemlje bivšim dobrovoljcem. Kakor je razvidno iz razporednice, je 44 dobrovoljcev dobilo 133 ha 99 a 12 m² orne zemlje, oziroma 25.9% celotne pod agrarno reformo v poštev prihajajoče zemlje. Manj od 4 oralov ni dobil nobeden dobrovoljec. Izmed 44 dobrovoljcev je dobilo 5 po 5 ha in sicer vsak po eno parcelo travnika v izmeri 1 ha 54 a 06 m², ostalo pa njive. Razen teh petih so vsi ostali dobili samo orno zemljo.

Zakupnina oziroma anuiteta za teh 133 ha 99 a 12 m² zemlje znaša letno din 5.790.—. V smislu zakona so bili dobrovoljci od plačevanja te obveznosti oproščeni.

Pripomniti je treba, da so to zemljo dobili dobrovoljci — državni uradniki, ki seveda niso bili v stanju, dobljeno zemljo obdelovati sami. Razumljivo je, da so dobrovoljci dali svojo zemljo najprej v najem, po ekspropriaciji so jo pa razprodali. Samo ob sebi se razume, da te po kakovosti najboljše grofovske zemlje niso mogli kupiti revni batarji oziroma mali posestniki. Dobrovoljci so dobljeno

zemljo prodali premožnim posestnikom povečini iz Murske Sobote. Ta kupčija je zopet poudarila ono plat nezadovoljstva med prekmurskimi agrarnimi interesenti, ki krivijo nepravilno izvedbo zemljiške reforme.

Brez dvoma se je tako zgodila največja krivica domačinom. 106 posestnikov iz Rakičana je dobilo 150 ha 81 a 32 m² ali 29.3% pod reformo v poštev prihajajoče zemlje. Celo § 19. zakona o likvidaciji agrarne reforme pravi, da se mora zemlja bivših veleposestnikov prvenstveno ekspropriirati v prid poljedelcev najbližji vasi.

Ugotovili smo že pri posestnem stanju Rakičana pred izvedbo agrarne reforme, da je posedovalo izmed 160 posestnikov vsega Rakičana 145 posestnikov ozir. 90.6% manj kakor 5 ha zemlje. Vsi ti so prišli v poštev kot agrarni subjekti. Točka b) omenjenega paragrafa pravi, da se veleposestniška zemlja mora ekspropriirati v prid samo onim poljedelskim družinam, ki sploh niso imele zemlje, ali pa imajo izpod 10 katastralnih oralov. Nobena družina pa ne more dobiti več od one površine, s katero bi presegala 10 kat. oralov.

Kakšen je Rakičan po izvedbi agrarne reforme? Kako so se agrarni interesenti vživeli v nove razmere sedaj, ko so prejeli tako dolgo pričakovano zemljo? Ali so se njihova pričakovanja izpolnila? O Rakičanu po izvedbi agrarne reforme bomo nadaljevali v prihodnji številki.

Knjižna in gledališka poročila

France Novšak: DEČKI. Roman iz dijaškega internata. Založba Satura, Ljubljana 1938, 261 strani.

Precej poguma je treba, da se mlad človek loti problema pubertete in vzgoje v najkritičnejšem času, ko odpovedo vsa znanstvena dognanja, ko se postavljajo vsa pravila na glavo, »ko navalijo strasti na neoborožene, življenja žejne otroke, ki... nosijo v sebi ostanek volje, da spremenijo vse, kar je.« (145.) Zapirati oči pred tem dejstvom bi pomenilo, da se sramujemo svoje mladosti, da se sramujemo sami sebe. To so leta, ko se sklepajo »večna« prijateljstva in sovrašva v isti sapi, zveze, ki se s časom rahljajo ali utrjujejo, nikoli pa ne morejo popolnoma izginiti, saj so del človekove preteklosti.

Zunanji svet s pisano vrsto dogodkov se pubertetniku odmika, njegov pogled se obrne v lastno notranjost. Samota, iskanje sorodnih in sprejemljivih duš je najbistveniji znak, da dogajanju v sebi ne najde aдекватnega izraza za izživljanje na zunaj. To je čas doživljanja, silnih impresij, strastnih izbruhov in globokih depresij. Hladni razum, razsojanje in razvozlanje miselnih problemov se smejejo že za vrati. Središče vsega življenja je »jaz«. Ob tem se razbijajo vsi valovi, iz

tega navzven je merilo za ves svet. In tu začenjajo prvi konflikti s svetom in pripravljajo se prve kali za tragedije ob spoznanjih realnega sveta, ki ne pozna centra v »jazu«.

Čisto enolično je potekalo življenje med stenami Zavoda svete Marije. »Automat, imenovan dnevni red, je izvrševal svoje poslanstvo« (186.), toda Nani Papali in Zdenko Castelli sta imela toliko hrepenenja, lepote in ljubezni, da jima je bilo vsega sveta premalo, da bi bila srca polna. In stene so bile tako tesne!

Od prvega srečanja dveh dečkov v spalnici do zadnje postaje na svetokriškem pokopališču so nanizana doživetja kot jagode na rožnemu vencu Dominika Peha. Vse življenje se vrti okrog njih in vsak po svoje so ga sodili in z njim obračunavali. Gospod ravnatelj pa je sedel sklonjen nad spisi cerkvenih očetov in premišljeval, po kakšni metodi bi odvrčal prebujajočo se ljubezen od teh mehkih duš, da se ne bi pokvarile. Življenje pa je hodilo svojo svobodno pot, ne meneč se za zgubano čelo zaskrbljenega predstojnika.

To je vse tako naravno, kar otipljivo. V mladem človeku je toliko finega čuta, da do potankosti presoja sočloveka, zlasti svoje predstojnike. In to je zanj najboljša orientacija. Odkriva na njem vse vrline in napake. Mladina je najboljši sodnik.

Toda pregloboko filozofiranje je mlademu človeku precej tuje, čeprav je morda za svoja leta prezrel. Zdenko in Nani pa filozofirata o sebi in o življenju, kakor da sta res že vso učenost Fausta in Zaratuše prinesla ob rojstvu na svet. Morda je prav t a n a č i n razgovora med temi dečki — ki so vendarle dečki — najšibkejša stran knjige. Res je, mogoče je priti z razgovori do nekih zaključkov po različnih poteh, a te poti morajo biti človeku primerne. Prav zato postajajo v romanu nekatere osebe (Stojan, Peh) papirnate, premalo življenjske. Nani in Zdenko padata iz najnaivnejšega pogovora v faustovska iskanja in odtod v strastne erotične izlive. Tudi mnogo oseb bi brez škode za potek dogajanja odpadlo in bi s tem ostale figure jasneje izstopile.

Najmočnejša pisateljeva stran pa so erotične scene, ki jih zna prinesiti plastično, razgibano in prijetno, če daje čustvom prost razmah in jim ne vsiljuje mračnih razmišljanj. Na primer prvi večer na bolniški postelji, scena v kopalnici ali ob gozdni kapelici z Vlasto i. t. d.

Mnogo je še nedognanega v tej knjigi, marsikaj je pisatelj bolj doslutil kot domislil, vendar mu enega ne smemo prezreti: izpovedal je to, čez kar navadno pogrinjamo težke tapete, da ne bi luč posvetila nanj. In ta izpoved je upor proti vsemu mračnemu, proti vsemu šablonskemu kategoriziranju, proti formulam in farizejskemu zavijanju oči nad »moralnim« in »nemoralnim«. Ti dečki »odrezani od življenja, pozabljajo na njegov tempo in se ne menijo za razprave modrijanov o morali, skrivajoč globoko v sebi močno voljo za življenjem, ki se hoče uveljaviti, pa čeprav na način, ki ga svet preklinja«. (Epilog.) Misja

Ivan Čampa: IZ BELIH NOČI. Samozaložba, 1938. Ljubljana.

Ko odložiš Čampovo pesniško zbirko, se ti nehote vsili občutek, da si prebral slab izbor povojne, deloma še predvojne slovenske lirike. Če pa stvar globlje pogledamo, si moramo priznati, da vsem Čampovim pesmim manjka onega individualnega svojstva, ki bi bilo prvo, da so pesmi res doživete, t. j. originalne. Mislim, da ni treba podrobneje navajati zelo sumljivih vsebinskih in miselnih sorodnosti z Župančičem, Kettejem, Kosovelom in sploh mlajšim pesniškim rodom; dovolj naj bo, če povem, da večina Čampovih pesmi ni mogla nastati na podlagi

osebnega doživljanja življenja, temveč le iz več ali manj papirnega knjižnega doživljanja, ki pa rodi pozitivne sadove le tedaj, kadar moremo govoriti o kongenitalnosti. Koliko pa smemo upati pri Čampi v to kongenitalnost, naj nam pove primer, kako je pokvaril Župančičevo pesem »Umetnik in ženska« s svojo »Ti in jaz«. Ne da bi posebej omenjal nekoliko presamozavestno Čampovo spoznanje svojega pesniškega poklica, naj povem, da je prikazal duševni prepad med žensko in moškim — svetom, kar je znal Župančič tako lepo povedati, vse preveč nepesniško, pregrobo, hoteč ženski odreči sleherno sposobnost višjega doživljanja. Prav tako se Čampi tudi ni posrečilo doseči vsebinske uravnovešenosti, ki izvira iz življenjsko miselne nujnosti, zaradi katere je Župančičeva pesem tako živa in prepričevalna, Čampova pa je ohlapna, neenotna. Isti žalostni rezultat nam kaže sonet »V zavodu«, s katerim je priljubljen motiv samostanskega življenja in hrepenjenja iz samostanskih zidov nespodobno popačil in nepesniško obdelal, saj prehaja pesem v navadno poučno prozo.

Že pri zgornjem primerjanju Župančičeve in Čampove pesmi smo mogli ugotoviti, da je najhujša Čampova napaka v notranji gradnji. Tu se nam odkriva ena najhujših Čampovih napak: vsebinska neuravnovešenost in nelogičnost (»Joj bratje«). Dobra pesem mora biti vsebinsko enotna. Prav te miselne življenjske nujnosti pa manjka Čampi, zato ni čudno, če je toliko njegovih pesmi narejenih, ki jih je avtorjevo pero po sili zvezalo v celoto (»Božična meditacija«, »Otožnost«, »Iz belih noči«, »Cvet pelina«, »Ob nekem godu« itd.). Nujna posledica te narejenosti pa je verbalizem, ki je avtorju služil zato, da je dosegel zaželene pesniške oblike. Kakor moramo Čampi sicer priznati izredno verzifikatorično spretnost, pa moramo tudi povedati, da je večina njegovih pesmi vsebinsko neuravnovešenih, neenotnih, niso nujne posledice življenjskega duševnega dogajanja pesnikove osebnosti, temveč le posledice sicer pozitivnega hotenja, a doživljanja tujih umetniških vrednot. V Čampovih pesmih ne najdeš človeka in življenja, temveč karikaturu teh dveh, vse to pa zaradi tega, ker ni ustvarjal na podlagi resničnega, osebnega doživljanja življenja.

Poleg tega, da je motivno neoriginalen, da se mu notranja obdelava ni posrečila, moremo Čampi očitati, da tudi v stilistični obdelavi ni dosegel zahtevane stopnje samostojnosti. Mislim, da pri tem ni treba podrobneje analizirati Čampovih metafor i. p.

Kakor so Čampove pesmi vsebinsko neuravnovešene, tako so tudi stilistično neenotne. Najbolj bodeč primer je sonet »V vihri«. Prvi dve kitici, posebno pa še zadnji verz druge hitice: »... v zmedi za načeli se lovimo«, preveva lahna ironija, takoj naslednji verz pa patetično zadoni kot zanikanje vsega prejšnjega: »Pri nas je boj in kdor na mestu mož je, trdó prijeti mora za orožje —«.

Morda je citirani zadnji verz druge kitice le mašilo in ga moramo tako abstrahirati, a kljub temu ne moremo zanikati neumestnega stilističnega, pa tudi vsebinskega prepada med prvima in in zadnjima kiticama, česar pa pri dobri umetniški tvorbi ne bi smelo biti.

Ako sedaj vse to strnemo, moramo priznati, da nam Čampa ni ustvaril umetniških del, kljub temu, da se je, kakor vse kaže, precej trudil.

Ko je izšla Čampova pesniška zbirka, je kritika opravičevala njeno šibkost s pogumom, ki ga je mladi avtor baje pokazal, da je izdal svoje pesniške prvence: jasno pa je, da pogum sam nikakor ne more biti opravičilo za umetniško nekvalitetno delo. Toda v Čampovem početju ne moremo najti programa, zato pa najdem vse več predrznosti, saj se s takimi pojavi zavestno znižuje kulturni narodni

standard in narodna kulturna aktivnost. Čeprav smo bili priča še slabšim pojavom, moramo vendarle enkrat za vselej vse podobno obsoditi in končati z literarnim donkihotovstvom. Nam ne gre za noben pogum, gre nam le za dejstvo, da je treba nekvalitetne pojave obsoditi, ker so škodljivi. Seveda mi utegne kdo ugovarjati, češ da je za mladega pesnika treba iskati nižjih meril, ker bi mu s previsokimi zahtevami delali krivico in ga ubijali.

Ako se zavedamo resničnosti in nujnosti spoznanja, da moremo kvaliteto narodne kulture dvigniti le tako, če postavimo dovolj visoka merila in z njimi presojava kulturno i. dr. udejstvovanje posameznikov, tedaj mora odpasti predsedek o previsokih merilih, kajti s prvim kompromisom bi polovico izgubili. Z neutemeljenim hvalisanjem pa bi razen pesniku škodili tudi narodu. Pomislek glede vzgojne naloge kritike sicer drži, a le toliko, kolikor ne zahteva znižanja meril, kajti vzgajanje pesnika ima smisel le tedaj, če njegovo delo nudi garancije za uspeh, katerega pa moramo zopet presojati z onimi merili, s katerimi skušamo narodno kulturni nivó dvigniti. Sicer pa mora kritik vse bolj vzgajati narod, ne pa pesnika, kateremu mora le povedati: »To bo naši kulturi v korist, to ji bo pa škodilo« — prav to zadnje pa sem hotel povedati tudi Ivanu Čampi.

D. A. P.

O *Zižkovem »Neodvisnem gledališču«*. (Ob gostovanju v Murski Soboti dne 2. oktobra.) S simbolično dramsko pesnitvijo neznanega kitajskega pesnika o vero v zmago pravice »Breskov cvet« in žalostno komedijo »Piramuž in Tizla« (odlomek Shakespearovega »Sna kresne noči«) je začela Zižkova amaterska skupina iz Maribora uvajati med Slovence avantgardni način igranja, ki ga gojijo zlasti nekatera češka, ruska in francoska gledališča. Zižkovo prizadevanje po obogatitvi in poglobitvi igranja tudi pri nas bo nedvomno uspešnejše, ko neuspeli poskus »Slovenske scene mladih« z Mrakovim »Čajkovskim«, verietno pa se bo uveljavilo tudi močnejše, ko Kuretova propaganda za preroditev igranja po naših ljudskih odrih. — Zižkovi igralci, amaterji brez posebne igralne vaje, so tu pa tam grešili tudi po začetniško, zlasti v izreki, v celoti pa je režiser zlasti v »Breskovem cvetu« uspel in pokazal, da zna režirati v slogu, ki je pri nas domala neznan. — Za avantgardno smer se je Fran Žižek navdušil v Pragi pri obeh slovitih novotarskih gledališčih: pri »Osvobojenem gledališču« (Voskovec in Werich) in kot asistent pri E. F. Burianovem D. 39. (Divadlo = Gledališče 1929, prvo leto D. 34. E. F. B. in po filmu znani komik in burkež Vlasta Burian, ki pa ima v Pragi tudi svoje gledališče, priljubljeno, dobro, zabavno gledališče.) Avantgardistom je običajno realistično, naturalistično igranje igranje preozkih možnosti. Stremijo po poduhovljenem igranju in po živem, tvornem stiku z borbениmi prizadevanji svojega časa. Gledališče naj služi napredku, ne sme pa biti sredstvo strankarskih preprirov. Nad vhodom umetniško morda najmočnejšega sedobnega gledališča D. 39 je Burianov izrek »Umetnost služi, toda streže«. — Avantgardisti si ne prizadevajo izražati dejanja in čustva le z besedo, temveč tudi z muziko, s petjem, z baletom, s simbolnimi kretnjami, z vzporednim asociativnim učinkovanjem (n. pr. muzike in osvetljave). Naturalistično kulisarjio in blesek rekvizitov odklanjajo kot slepilo: gledališče ni predvsem scena, gledališče je predvsem beseda, dejanje, čustvo, misel, prikazovanje boja med dobrim in zlim; gledališče ni le zanimivo dejanje, temveč tudi satira, tudi topla lirika. — Kakor nekoč italijansko Komedija del arte, ki je bilo izrazito borbeno gledališče zapostavljenega ljudstva proti fevdalcem, je tudi zdajšnja avantgarda zastopnica

ljudskega čuta za pravičnost in nravni red, nepomirljiva nasprotnica »uradne« morale, spoštljivih predsodkov in lagodne okorelosti; zato je drzna, napadalna, izzivalna, porogljiva — obenem pa tenkočutna za lepoto čistih, nehinavskih src in trenutkov. Ni ji n. pr. do zunanjih, do zgodovinskih točnosti; zato daje starim igram sodobno, aktualno lice, zato posameznosti izpreminja celo od predstav do predstave (improvizacije glede na tekoče dogodke), vselej pa podčrtava, skuša čim bolj pojasniti večni boj med pravico in nasiljem, med hlinjenostjo in odkri-
 »srčnostjo, med borbenostjo in mlačnostjo, med duhovitostjo in zabitostjo in kar je še takih prastarih človeških nasprotij. Avantgarda noče biti ravnodušna, noče samo zabavati in vršiti, kakor se pravi, »kulturne dolžnosti«, temveč hoče zagovarjati, kar je po prirodnem čutu za pravično in lepo zagovora potrebno, zasmehovati, kar zasluži zasmeh. Gledališki ljudje te smeri (v zgodovini je imela že več oblik) so si vselej radi ustanavljali »neodvisna gledališča«, gmočno in zato tudi sicer neodvisna od vladajočega razreda, dobro se zavedajoč, da so razni obziri samo nagobčnik in coklja, da so le v korist raznim računom, ne pa odkriti besedi za pravico, resnico in lepoto. (Spomnimo se Molièra!) — Uporabljanje aktualnosti pa utegne postati škodljivo (tudi ima pogosto le krajeven pomen); čut za pravo mero je potreben vselej, kajti to je čut za smiselnost. »Piramuža« Žižek ni domislil. Namigavanja na znanega mariborskega gledališkega delavca niso prepričala, obratno! Smejali smo se pa, vsaj nekateri, karikiranju operetne špekulacije z nagoto, z osladnim ljubimkanjem in z »veličastnim«. Mimo grede je dobilo svoje opičje belonogavičarstvo. Tizbino slačenje in žalovanje pa bi vendarle trebalo zrežirati tako, da bi manj gledalcev sumilo, da je Žižek karikaturnist, posmehovalec operetne špekulacije, sam špekulant. Med občinstvom namreč niso redki, ki so nagnjeni k sumničenjem, da bi odvrnili sum od sebe. Dvojna spodobnost: spodobnost za lastno praktično uporabo in spodobnost da javnost š: živi, kajti dolina šentflorjanska še ni zginila z zemljevida čednosti. Pogosti so, ki jih ne prepričate, da ima često skrbno polikano spodobnost bolj packaste kolenine ko zdrava razposajenost, ki mrzi hinavstvo prav tako ko kakršno koli špekulacijo. — Skrbneje je bil zrežiran »Breskov cvet«, zrežiran z očitnim čutom za ustvarjanje občutij. Bogataš, ljubezenski prizor s petjem in konec so dokazi, da režiser ni novotar zaradi novotarstva, da pa si je ob dobrih vzorih v svetu izobrazil čut za poglobljeno odrsko izražanje in si izoblikoval čist odnos do smisla gledališča. Moral bo delati preišljeno, graditi iz sebe ter iz nas — in ne bo ostal brez občinstva!

Janko Liška

P A B E R K I

Naš ideal Jugoslavije.

V Književnem Jugu je Milan Pribičević, brat Svetozarja Pribičevića, kmalu po nastanku naše države napisal sledeče besede, ki so tudi ob 20-letnici program vseh, ki mislijo ljudsko: »... Naša zamisel Jugoslavije ni bila nikdar samo nacionalna. Naša Jugoslavija še ni izgrajena. Šele na-

staja. Osvobojenje in ena država Slovencev, Hrvatov in Srbov sta samo temelj, na katerem je treba graditi veliko zgradbo moderne, kulturne in socialne Jugoslavije. Napredno kmetstvo s čistimi, prijetnimi domovi in vasmí, dobro hranjeno in pismeno; urejena vprašanja vseh vrst delavcev, moderna in zdrava mesta, gosta

mreža železnic, velika trgovina in naša industrija, na morju naše ladje, ki bi plule v vse dežele; jugoslovanska žena, ki bi bila sodobno izobrazena in bi imela sodobne pravice; visoko razvita ljudska vzgoja, močna znanost in umetnost, kulturnost, blagostanje in zadovoljitev vseh potreb vsakega našega državljana.

Naš ideal Jugoslavije, ki je vzrasla iz prelite krvi v tej strašni vojni, je naša država kot dostojen član društva svobodnih in kulturnih narodov, kot eden izmed temeljnih kamnov novega sveta, ki se poraja iz pokolja, ki smo ga doživljali.« Stavba, za katero graditelji šele doraščajo!

M. Šorli: Jagnjed ob vodi

Popravek. V mojem članku o Mišku Kranjcu (1.—2. šte.) je bil napačno naveden datum pisateljevega rojstva. Miško Kranjec se je v resnici rodil dne 14. septembra 1908. — France Vodnik.

Opomba. Gumilarjev članek »Plemiči v Prekmurju« se bo nadaljeval v prihodnjih številkah.

5.—6. šte. izide koncem februarja.

V moderni, na novo urejeni tehnični trgovini

Štivana Ernesta
na Glavnem trgu v Murski Soboti

lahko kupite radijske aparate znamk

Hornyhpon -- Radione -- Mediator
šivalne stroje — risalne stroje — kolesa

po najnižjih cenah!

Mrtvaške potrebščine!

Mrtvaški prti (šlari) navadni po 40 Din! Svileni po 200 Din!

Umetni venci po 60 Din! Žalni traki za vence z napisom po 20 Din!

Velika izbira!

Domače podjetje

Nizke cene!

DOMANJKO MIROSLAV
Murska Sobota, Aleksandrova c. 23

Za božična in novoletna darila izbirajte ure, zlatarske
in draguljarske izdelke po nizkih cenah v preurejeni trgovini

LIGETI ANTONA

v M. Soboti na Aleksandrovi cesti št. 10

Popravila ur, očal in drugo hitro in poceni

Oglejte si in kupujte izgotovljene obleke, površnike itd. po

konkurenčnih cenah v trgovini

Ž. Weis v Lendavi

ali pri podružnici v M. Soboti!

20,000.000 LJUDI JE POKOSILA GRIPA V TREH ZAPOREDNIH VALOVIH

Gripa, angina in revmatizem prihaja od prehlada nog. Ko se je gripa prvič pojavila v Ameriki in Kitajski, od koder je po tem prenešana v Francosko in celo Evropo, mobiliziran je bil ves zdravniški aparat da se to zlo prepreči. Ljudstvo teh zemelj je gripa stala milione.

Namesto da bolehate in zapravljate denar za zdravljenje in zdravila, pametnejše je da bolezen v pravem času preprečite. Gotovo jo boste preprečili, ako si pravočasno preskrbite toplo in napremočljivo zimsko obutev. NAŠA OBUTEV IZ USNJA IN GUME OHRANILA VAM BO ZDRAVJE IN PRIHRANILA DENAR

15

48321-646

Čevljički na vezavo izdelani iz lakirane gume z močnim gumijastim podplatom. Ne prepuščajo vode in stanejo samo Din 15.- 19.- in 25.-

29

7025-44

Tople copate z usnjenim podplatom in filcom. Obrobljene svilo in okrašene z lepo kokardo. Potrebne vsaki gospodinjli.

39

2461-43600

Visoki otroški čevlji iz mehkega rjavega usnja. Njihova široka oblika vstreza higijenskim zahtevam obutve za majhne otroke.

79

2925-64648

Praktični ženski čevlji na vezavo iz rjavega ali črnega boksa z usnjenim podplatom in usnjeno peto.

99

5927-64627

Elegantne in udobne moške čevlje od boksa, tupaste oblike, z usnjenim okovanim podplatom in usnjeno podpeto.

Bata